

*Irena Jaros**

**PRZYMIOTNIKOWE DERYWATY O ZNACZENIU
NIEPEŁNEJ CECHY I ICH PREFIGOWANE SYNONIMY
W GWARACH POLSKI CENTRALNEJ**

**ADJECTIVAL DERIVATIVES WITH THE MEANING
OF INCOMPLETE FEATURE AND THEIR PREFIXED SYNONYMS
IN CENTRAL POLAND DIALECTS**

Abstract

Selected adjectival derivational forms with the meaning of incomplete feature, which originate from central Poland dialects, served as an example to present the phenomenon of their variance. The subject of the description constitutes suffixal derivatives which establish synonymous relations with their equivalents formed from the same root with the use of prefixes as well as by means of prefix-suffixal derivation.

Keywords: linguistics, derivation, synonymy, adjectives with the meaning of incomplete feature

Słowa kluczowe: językoznawstwo, słotwórstwo, synonimia, przymiotniki o znaczeniu cechy niepełnej

Redundancja odnosi się w języku do różnych jego poziomów, w tym również słotwórczego, ściśle powiązanego z leksyką [zob. Pastuchowa, 2007; Jaros, 2015]. Jest zjawiskiem stałym, występującym na każdym etapie rozwoju języka, odnoszącym się do różnych części mowy i kategorii słotwórczych [zob. np. Peplowski, 1974; Jadacka, 1986; Satkiewicz, 1987, s. 229–439; Kleszczowa, 1998, s. 53–56; 2003, s. 152; Witkowska-Gutkowska, 1999; Janowska, 2003; 2007, s. 68–77; Szczaus, 2005; GWJP]. Wynika najczęściej z wielofunkcyjności formantów, braku ich specjalizacji semantycznej, co przejawia się ich rywalizacją, skutkującą

* Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Katedra Dialektologii Polskiej i Logopedii, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź, e-mail: irjar@wp.pl.

funkcjonowaniem w tym samym czasie formacji słowotwórczych wyrażających identyczne lub podobne treści.

Zjawisko wariacji słowotwórczej występuje również w gwarach [zob. Sierociuk, 1991; 2004; 2006; Burska-Ratajczyk, 2001; Jaros, 2002; 2009, s. 228–238; Marciniak-Firadza, 2013, s. 188–204], których systemy z jednej strony ewoluowały niezależnie od siebie, z drugiej zaś podlegały ciągłym wpływom polszczyzny ogólnej. Ta specyficzna sytuacja terytorialnych odmian polszczyzny etnicznej sprawiła, że w ich zasobie leksykalnym znalazło się słownictwo o różnej proveniencji (gwarowej i ogólnopolskiej), ustalone w różnym czasie. Funkcjonowanie tożsamych znaczeniowo derywatów współlistniejących w systemach gwarowych opiera się więc na różnopląszczynowych, krzyżujących się ze sobą relacjach, obejmujących zróżnicowanie chronologiczne, genetyczne, uzualne oraz geograficzne, które wynika z zasięgów niezależnie od siebie ustalonych w poszczególnych dialektach słowotwórczych cech językowych [Skubalanka, Książek-Bryłowa, 1992, s. 18–21]. Analiza wariantów słowotwórczych funkcjonujących w gwarach pozwala nie tylko odsłonić proces stabilizacji wykładników formalnych w danej funkcji, wskazać elementy stałe, niezienne wobec mniej żywotnych, skazanych na niebyt środków słowotwórczych, ale także określić ich geograficzne uwarunkowania.

Jedną z cech słowotwórstwa polszczyzny etnicznej, zarówno odmiany ogólnej, jak i gwar ludowych, jest bogactwo form przymiotników gradacyjnych, oznaczających „intensyfikację lub osłabienie cechy nazwanej przymiotnikiem stanowiącym podstawę słowotwórczą” [GWJP, s. 502]. Wśród nich znajdują się odprzymiotnikowe formacje słowotwórcze o znaczeniu cechy niepełnej w stosunku do podstawy, nazywane również przymiotnikami mniejszego stopnia natężenia lub osłabionymi [Trześniewska, 1996, s. 207]. Ich znaczenie, wskazujące na niższy poziom cechy niż w przymiotniku podstawowym, wynika z porównania intensywności cechy wyrażonej przez derywat względem wyrazu go motywującego. W odniesieniu do polszczyzny ogólnej zwykle się wskazywać kilka formantów pełniących funkcję osłabiającą, tzn. sufiksy: *-(k)awy* (np. *brudnawy, słodkawy, zielonkawy*), *-owy* (np. *kwaskowy*), *-(k)owaty* (np. *głupkowaty, głupowaty, kwaskowaty*), *-owity* (np. *słabowity*) i prefiksy: *przy-* (np. *przygłuchy, przygłupi*), *niedo-* (np. *niedorozwinięty*), *pod-* (np. *podświadomy*) [zob. GWJP, s. 506, 509] oraz *pół-* (np. *półsuchy*) [zob. NKJP]. Analiza materiału gwarowego zamieszczonego m.in. w opublikowanych słownikach gwarowych [np. Maciejewski, 1969; Górniewicz, 1973; Sychta, 1967–1976; 1985; Steffen, 1984; Kaś, 2011; 2015; Maryniakowa, 2011; SL; SGOWM; SGP; SGS; Szym] oraz przedstawionego na mapach atlasów gwarowych [np. MAGP, mp. 530–532; AJK,

mp. 422; AGM, mp. 423, 425] znacznie rozszerza ten repertuar, ukazuje szereg afiksów, nieznanych współczesnej polszczyźnie lub występujących w niej w innej funkcji¹, np. sufiksy: *-asy* (np. *bialasy, modrasy, dzikasy, długasy, siwasy, słodkasy*), *-asty* (np. *bialasty, czerwieniasty, siwasty, zieleniasty, mokrasty, okrąglasty*), *-aty* (np. *bialaty, brązowaty, czerwieniaty, siwaty, różowaty*), *-isty* (np. *bielisty, zielenisty*), *-ity* (np. *wązity*), *-owity* (np. *mizerowity*) oraz *-erny* (np. *smuterny*) [Sychta, 1985]. Szerszy jest także zakres prefiksów – obok znanych polszczyźnie ogólnej przedrostków *przy-* (np. *przyrzadki, przychytry, przygłuchy, przygłupi*²), *pod-* (np. *podbiały*) oraz *pół-* (np. *półgłupi, półślepy, półmiękki*)³ funkcjonują jeszcze dwa inne: *po-* (np. *podługi, pochudy, poróżowy, poczarny, podziwny*) oraz występujący w tej funkcji w polszczyźnie XVI i XVII wieku przedrostek *ob-*⁴, który tworzy rzadkie w polskich gwarach derywaty odprzymiotnikowe, np. *obluźny, obstary* [zob. Trzeźniewska, 1996, s. 209; Indeks SGP]. W polskich dialektach znane są również prefiksarno-sufiksalne formacje przymiotnikowe oznaczające niepełność lub osłabienie cechy, które występują we wszystkich polskich dialektach, ze szczególnym uwzględnieniem Polski południowej i zachodniej⁵, np. *obstarawy, obsuchawy, obcienkawy, obstarni; przygłuchawy, przygłupkowaty, przygłupisty; pobiaławy, pomodrasy, pożółtawy, poczerwieniawy, pozielenkowaty; podgłupawy, podstarni* [zob; Cyran, 1977, s. 120; Indeks SGP]. W polszczyźnie ogólnej, w jej odmianie potocznej, funkcjonują przede wszystkim formacje tego typu z prefiksem *przy-* (np. *przyciężkawy, przydługawy, przygłuchawy, przysłodkawy, przygłupiasty*) [zob. USJP; PSWP; NKJP].

Bogactwo środków derywacyjnych występujących w systemach gwarowych powoduje, że w tworzeniu przymiotników o znaczeniu cechy niepełnej możliwe jest ich równoległe wykorzystanie w celu uzyskania formacji o tym samym lub podobnym znaczeniu. Powstałe derywaty bardzo często układają się w pary lub większe ciągi synonimiczne, które łączą wspólne cechy strukturalne, tzn. takie samo znaczenie i przynależność do tej samej kategorii słowotwórczo-semantycznej oraz tożsama podstawa słowotwórcza. Różnią się doбором formantów peł-

¹ Lidia Trzeźniewska obliczyła, że w dialektach polskich przymiotniki te tworzy się „za pomocą 6 formantów prefiksalnych, około 45 formantów sufiksalnych i około 60 formantów prefiksarno-sufiksalnych” [1975, s. 147; zob. także: Trzeźniewska, 1996].

² Formacje *przygłupi* i *przygłuchy* funkcjonują także w polszczyźnie ogólnej, zob. NKJP.

³ Według Krystyny Kleszczowej [1985] morfem *pół-* można uznać za prefiks w derywatach odprzymiotnikowych, wnosi bowiem do nich m.in. znaczenie małej intensywności cechy.

⁴ Por. historyczne nieodmienne przymiotniki *obduż, obstarz*, notowane w tekstach XVI i XVII wieku [Perzowa, 1969, s. 80].

⁵ Wykaz typów strukturalnych prefiksarno-sufiksalnych występujących w polskich gwarach znajduje się w pracy L. Trzeźniewskiej [1996, s. 209].

niących tę samą funkcję semantyczną. Są to synonimy słowotwórcze [zob. Jadacka, 1986; Szczaus, 2005; Zarębski, 2015], nazywane wymiennie w polskim językoznawstwie dubletami [zob. Witkowska-Gutkowska, 1999], wariantami [zob. Sierociuk, 1991; 2004; 2006; Burska-Ratajczyk, 2001; Jaros, 2002] oraz derywatami paralelnymi [Kleszczowa, 2003].

Moim celem jest prezentacja synonimicznych derywatów przymiotnikowych o znaczeniu niepełnej cechy, występujących w gwarach Polski centralnej, należących do pogranicza mazowiecko-małopolsko-wielkopolskiego. Ukazanie rywalizujących ze sobą typów słowotwórczych z uwzględnieniem ich geograficznego zróżnicowania – regionalnego (ograniczonego do badanego terenu), lokalnego (w obrębie jednej wsi) oraz idiolektalnego [zob. Skubalanka, Książek-Bryłowa, 1992, s. 18–21] – pozwoli wskazać charakterystyczne dla omawianych gwar cechy w zakresie zasobu afiksów i ich produktywności, technik derywacyjnych oraz tendencji rozwojowych związanych z procesem stabilizacji w systemach gwarowych wykładników sygnalizujących niepełność lub osłabienie cechy wyrażonej w podstawie. Zagadnienie słowotwórczej wariacji omawianych derywatów przymiotnikowych w gwarach Polski centralnej zostanie przedstawione na przykładzie formacji sufiksalnych wchodzących w relacje synonimiczne (równości bliskoznaczności) [zob. Jadacka, 1986] z ich prefigowanymi odpowiednikami, utworzonymi od tej samej podstawy [zob. Cyran, 1977, s. 120] za pomocą prefiksów oraz w wyniku derywacji prefiksально-sufiksальной. Materiał egzemplifikujący został zgromadzony przez pracowników i doktorantów Katedry Dialektologii Polskiej Uniwersytetu Łódzkiego w latach 2005–2007 podczas eksploracji terenowej w dziesięciu wsiach⁶ położonych w granicach dzisiejszego województwa łódzkiego. Został on uzupełniony o dane pochodzące ze źródeł publikowanych, tzn. *Słownictwa ludowego z terenu byłych województw kieleckiego i łódzkiego* Karola Dejny [SL], z punktów zlokalizowanych na omawianym obszarze⁷, *Słownika gwary Domaniewka w powiecie łęczyckim* Mieczysława Szymczaka [Szym] oraz mniejszych opracowań odnoszących się do badanego terenu, tzn. Anny Krupskiej-Perek, *Ludowe cechy słowotwórstwa przymiotników w gwarach centralnej Polski* [Kr] i Zdzisławy Staszewskiej, *Przymiotniki stopnia natężenia w gwarze*

⁶ Są to: Brodnia, pow. poddębicki (B), Chojny, pow. wieruszowski (Chy), Chojne, pow. sieradzki (Che), Domaniewice, pow. łowicki (D), Popów, pow. łowicki (P), Słupia, pow. skierniewicki (S), Turowa Wola, pow. skierniewicki (TW), Zalew, pow. pabianicki (Z), Lubochnia, pow. tomaszowski (L) oraz Wąsosz, położony na granicy województwa łódzkiego i świętokrzyskiego, w powiecie koneckim (W).

⁷ Cytowany materiał pochodzi z punktów: 15L, 15T, 19, 19J, 71, 77, 79, 80a, 82a, 84, 85, 87, 87S, 89, 90, 91, 92, 93, 93C, 96, 97, 104, zob. SL.

okolic Radomska [St]. Są to materiały pochodzące od informatorów urodzonych w przedziale czasowym od końca XIX do lat trzydziestych XX wieku, którzy na co dzień posługiwali się gwarą w niewielkim stopniu skażoną polszczyzną ogólną. Dane gwarowe gromadzone były od połowy XX do początków XXI wieku. Rozległa cezura czasowa, jak pokazuje praktyka, nie stanowi przeszkody w badaniach słowotwórczych, ściśle związanych z funkcjonującą w gwarach leksyką o różnej proveniencji – gwarowej i ogólnopolskiej, ustalonej w różnym czasie, co implikuje zjawisko synonimii również w wymiarze słowotwórczym.

Wskazanie formacji synonimicznych, należących do kategorii przymiotników oznaczających niepełną cechę w stosunku do podstawy, rodzi pewne problemy wynikające z różnej funkcji semantycznej poszczególnych formantów. Bezsporne klasyfikowanie we wcześniejszych pracach z zakresu polszczyzny ogólnej i gwar [zob. Kurkowska, 1954, s. 100–103; Malec, 1976, s. 82–83] formacji na *-awy* do tzw. deminutywów, czyli przymiotników wskazujących na intensywność cechy poniżej normy, zostało zanegowane przez Hannę Jadacką [1978], która na podstawie znaczeń kontekstowych udowodniła, że relacje semantyczne pomiędzy derywatem a podstawą mogą być w odniesieniu do tego typu słowotwórczego niejednorodne. Derywaty z przyrostkiem *-awy* mogą mieć pragmatyczne znaczenie tożsame z podstawą, np. *brudnawy sweter* ‘brudny’, *nudnawy wykład* ‘nudny’⁸ [Jadacka, 1978, s. 147] lub różne od niej. Zmiana semantyczna o charakterze modyfikacyjnym, typowa dla derywowanych przymiotników gradacyjnych [Grzegorzczkowska, 1984, s. 144; GWJP, s. 376], może w przypadku formacji na *-awy* oznaczać także wzmocnienie cechy, np. *szerokawe rękawy* ‘za szerokie’ [zob. Osowski, 2009, s. 36], *wysokawy człowiek* ‘zbyt wysoki’⁹. W odniesieniu do nazw kolorów, np. *niebieskawy*, zdaniem H. Jadackiej [1978] nie mamy do czynienia z modyfikacyjnym derywatem osłabiającym nazywaną cechę, ale z formacją mutacyjną, symilatywną, dla której parafraza nie powinna brzmieć ‘trochę..., nieco...’ ale kolor ‘zbliżony do..., bliski..., graniczący z...’, wskazując na domieszkę innej barwy. Podobnie traktuje nazwy typu *pustawy* ‘nieco pusty’, *łysawy* ‘trochę łysy’, informujące „o nieosiągnięciu, niepełności cechy podstawowej” [Jadacka, 1978, s. 158], które mogą wskazywać na podobieństwo do cechy podstawowej, a nie tylko na jej osłabienie. Trudności w interpretacji

⁸ Podobne zjawisko w odniesieniu do formacji *białasy*, *żółtasy* ‘biały, żółty’ zauważyła J. Chludzińska-Świątecka w gwarach Warmii i Mazur [Chludzińska-Świątecka, 1956, s. 25].

⁹ Znaczenie nadmiaru cechy w przytoczonych przykładach wynika wprost ze znaczenia przymiotników podstawowych *szeroki*, *wysoki*, których semantyka wskazuje na wysoki stopień intensywności cechy [zob. Grochowska, 1975, s. 337], a jej stopniowalność ma w dużej mierze charakter subiektywny.

semantycznej dotyczą także derywatów z prefiksem *przy-*, który może wnosić do nich znaczenie nadmiaru cechy, np. *przydługi kij* ‘zbyt długi’, *przywąskie spodnie* ‘za wąskie’. Formacje tego typu mogą mieć także znaczenie równe podstawie, np. *przygłuchy człowiek* użyty jako eufemizm człowieka głuchego [zob. Jadacka, 1978, s. 157]. Wykładniki morfologiczne wykorzystywane przy kreacji omawianych przymiotników nie zawsze więc pełnią funkcję osłabienia natężenia cechy. Częściej ich samodzielność semantyczna jest ograniczona, wiążą ją bowiem z dodatkowym, przede wszystkim symilatywnym znaczeniem [zob. Osowski, 2012, s. 90–91].

Te uwagi, sformułowane w oparciu o materiał ogólnopolski, nabierają szczególnego znaczenia w odniesieniu do analizy formacji odprzymiotnikowych funkcjonujących w gwarach. Problemem staje się ustalenie znaczenia niektórych z nich. Przede wszystkim wyekscerpowane ze słowników gwarowych przykłady nie zawsze posiadają eksplikację tekstową, która – jak się okazuje – ma znaczenie podstawowe w określeniu ich semantyki. Wprawdzie można opierać się na podanych parafrazach, ale nie są one jednoznaczne we wszystkich źródłach, np. *przymiękki* to ‘trochę miękki’ (SL) i ‘trochę za miękki, zbyt miękki’ (Szym), *przyszczipły* ‘trochę szczipły’ (SL) i ‘za szczipły, zbyt szczipły’ (Szym). Różnice między znaczeniami przymiotników gradacyjnych o tej samej budowie, oscylującymi na osi parametrycznej od niskiego stopnia intensywności cechy czy jej niepełności, poprzez średnią jej wartość określoną w przymiotniku podstawowym, do nadmiaru cechy, stają się niekiedy trudne do uchwycenia. Okazuje się, że nawet posiadając konkretne użycia, konteksty pochodzące od informatorów – mieszkańców jednej lub kilku wsi, możemy czasami wskazać różne pod względem semantycznym interpretacje tych samych struktur morfologicznych, np. przymiotnik *długawy* może wskazywać osłabienie cechy podstawowej: ‘*ogun māu dūugavy, troxe dūuği* (D, P)¹⁰ lub jej nadmiar, np. *dūugave mogom być reŋkavy, čyl’i troxe za dūuđe* (B); *ne za dūugavy tyn šnurek?* (L). Nierzadko stajemy przed dylematem, gdy na podstawie kontekstów, np. *to robok dūugavy taki* (S), *dūugavy kavoueg jest, ale vqski tego pola* (St), nie jesteśmy w stanie jednoznacznie określić, czy przymiotnik *długawy* wskazuje na osłabienie cechy, czy może znaczy to samo co ‘długi’.

Chcąc wskazać odprzymiotnikowe synonimiczne formacje słowotwórcze o znaczeniu niepełnej cechy, zdecydowano się ograniczyć materiał do tych derywatów, które na podstawie kontekstów oraz podanych parafraz bezspornie

¹⁰ W nawiasach okrągłych znajdują się skróty nazw miejscowości (zob. przypis 6) oraz źródeł publikowanych (zob. Rozwiązania skrótów), z których pochodzą konteksty użycia poszczególnych przykładów.

oznaczają mniejszą intensywność cechy lub jej niepełność w stosunku do określonej w podstawie jej średniej wartości, pozostają w relacji bliskoznaczności i charakteryzują się różnymi wykładnikami morfologicznymi, mieszczącymi się w schemacie: derywat sufiksalny – derywat prefiksalny i/lub derywat prefiksально-sufiksalny. Założenie to odnosi się również do nazw kolorów, jeśli ich użycia kontekstowe lub parafrazy nie wskazują na wyłącznie symilatywną funkcję afiksów. W analizie nie uwzględniono więc:

1) derywatów o charakterze eufemizmów, które posiadają pragmatyczne znaczenie równe podstawie, np. *niskawy* ‘niski’: *ńiskave to take, že maue take, ńe iesz duży tylko maue, ńe rošńe; f poruvnańu s tym veľgusem, to bende ńiskava* (TW), *kwašnawy* ‘kwaśny’: *tša beuo dobže vypuukaž v vože, bo kfašnavy beu* (S), *przyglupi* ‘głupi’: *uun įno pšyguupigo udaje, a mo sfuij rozum* (Szym), *podobny* ‘drobny’: *podrobne žečy* (SL);

2) formacji słowotwórczych, które funkcjonują wyłącznie w znaczeniu symilatywnym, np. *białowaty* ‘podobny do białego’: *bašovaty* (SL);

3) derywatów, które w parafrazach lub kontekstach posiadają jeden z wykładników gradacyjnych: za..., trochę za..., zbyt..., dość..., dosyć..., bardzo..., bardziej..., świadczących o różnym stopniu intensyfikacji cechy [Janus, 1981, s. 33]; należą do nich derywaty powstałe przede wszystkim od podstaw oznaczających wysoki lub niski stopień intensyfikacji cechy, utworzone w większości przy udziale przedrostka *przy-*, np. *ciasnawy, przyciasny, przyciasnawy* ‘trochę, nieco za ciasny, zbyt ciasny’; *przycienki, przycienkawy* ‘za cienki, trochę za cienki’; *przycięzki, przyciężkawy* ‘trochę za ciężki’: *dosyć čiškavy tyn voreg byu* (Szym); *przydługi, przydługawy* ‘zbyt, trochę za długi’; *krótkawy, przykrótki, przykrótkawy* ‘zbyt, trochę za krótki’; *maławy, przymały, przymaławy* ‘trochę za, zbyt mały’; *przymiękki, przymiękkawy* ‘trochę za miękki’; *niskawy, przyniski, przyniskawy* ‘trochę za niski’; *ślabawy, przysłaby* ‘trochę za słaby’; *przysłodki* ‘za słodki’; *przyszczupły, przyszczupławy* ‘zbyt, trochę za szczupły’; *tęgawy, przytęgi, przytęgawy* ‘zbyt, dość, trochę za tęgi, za duży’; *wysokawy, przywysoki* ‘za wysoki’; *przyczarny, przyczarnawy* ‘za czarny’; *przyostrzy* ‘za ostry’; *przyżółty* ‘zbyt żółty’;

4) odprzymiotnikowych formacji sufiksalnych o znaczeniu cechy niepełnej, dla których brakuje poświadczeń prefigowanych synonimów, np. *brudnawy, brązowawy, ciepławy, cierpkawy, ciężkawy, gibkawy, głębokawy, lichawy, marnawy, okrąglasty, ostrawy, płytkawy, słonawy, złotawy* itp.

Analizując wyselekcjonowane w ten sposób przymiotniki o znaczeniu cechy niepełnej w stosunku do jej średniego poziomu wskazanego w podstawie, występujące w gwarach Polski centralnej, można wyodrębnić kilka grup seman-

tycznych. Należą do nich derywaty, których podstawy nazywają smaki (*słodki, kwaśny, gorzki*), właściwości fizyczne przedmiotów (*cienki, miękki, rzadki, suchy, pusty*), negatywne cechy, przede wszystkim istot żywych (*chytry, głuchy, głupi, stary, ślepy*) oraz kolory i ich odcienie (*biały, blady, ciemny, czarny, czerwony, rudy, siwy, zielony, żółty*).

Najczęstszym sposobem tworzenia od nich omawianych przymiotników jest sufiksacja. Większość z nich stanowi podstawę dla derywatów powszechnie na omawianym terenie tworzonych za pomocą żywotnego w polszczyźnie ogólnej [zob USJP; NKJP] i w gwarach [Trześniewska, 1996, s. 208] przyrostka *-awy*. Są to: *białawy* ‘prawie biały’: *to take baɯave ɨes, ale baɯe ne ɨes* (B); *baɯavy to troxe boɯny* (P); *taki ɨaśnútki, prave baɯy, suaba bel* (TW); *ɨeśće ne taki tyngo stary a mu se guova b'ɨouavo robi* (Szym); *cfarta klasa to ɨus ɨes pasek, taki baɯavy* (D); *taki troxe b'ɨauavy, ale ɨesce ne za b'ɨouy* (L); *baɯavy* (SL); *bladawy* ‘trochę blady’: *take bladave som te cereśne* (St); *bladavy na tfaży* (TW); *chytrawy* ‘trochę chytry’: *χytravy, troxe χytry* (Z); *ciemnawy* ‘trochę ciemny’: *tero to ɨes χ'lip címnavy; vuosy maɯ címnave* (Szym); *tako címnavo χmurka* (St); *címnavy tyn sfeter* (L); *címnavy* (P); *cienkawy* ‘trochę cienki’: *rośne nevysoke, cínkave; cínkave povroski* (SL); *cínkavy to troxe cínki* (P); *cínkavy ɨeśće tyn χoiocek* (Szym); *te nużynta mo take cínkave* (St); *cínkavo ta bluska* (L); *čenkavy* (B); *czarnawy* ‘nieco czarny, prawie czarny’: *ni cornave, sade* (SL); *taki címny se tera ten kolor vuosuv robiɯa, cuś pot čarnavy* (TW); *cornavy* (P); *čarnavy* (B); *długawy* ‘trochę długi’: *“ogun maɯ duugavy, troxe duugi* (D, P); *gorzkawy* ‘trochę gorzki’: *troxe goškave, ale muśe pić* (Szym); *cuź goškava ta χerbata* (TW); *goškavy tyn kumpot, posuuź go ɨesce* (L); *goškavy smak, troxe goški* (Z, P); *goškavy* (SL, S, Chy, W); *głuchawy* ‘trochę głuchy’: *maɯo, na ɨedno “uχo ne suɯsy, guuχava ɨakaś* (B); *guuχavy, nedosuɯsoncy, ɨak ɨo teras* (S); *na stare lata cuovek se ɨuz guχavy robi* (Szym); *“un ɨez guuχavy* (D); *guuχavy, troxe guuχy* (P); *guuχavy* (SL); *pustawy* ‘nie całkiem pusty’: *uobora pustavo, ɨag žyɯy śfíne pśeńeśl'i* (Szym); *taki pustavy byɯ tyn pekaes* (St); *rudawy* ‘nie całkiem rudy, lekko rudy’: *ɨag začne ruźeć, take rudave beże żyto, tśa kośić* (St); *“un beɯ taki rudavy* (D); *rudavy* (Che); *rzadkawy* ‘trochę rzadki’: *kaški žotkavy ugotuɨe* (St); *žotkavy* (Szym); *siwawy* ‘nie całkiem siwy, lekko siwy, lekko niebieski’: *tako śivavo taksufka śɯa* (St); *ɨag začnom śive vuosy vyχoźiź z guovy to ɨes śivavy* (B); *ɨeden kot ɨes černútki, a druği troxe śivavy* (TW); *robiś se śivavy, śivyχ vuosuf cí pśybyɯo* (L); *śivavy to troxe śivy* (P); *słodkawy* ‘nieco, lekko słodki’: *troxe suotki, suotkavy* (P, W); *suotkave* [kartofle], *vidocne zmar-zɯy* (Szym); *starawy* ‘podstarzały’: *f staršym věku, ɨus staravy, stažeje se* (S); *troxe stary to staravy* (P); *uun ɨes staravy, ne stary ale ɨuš staravy* (B); *staravo ɨes ta cerata* (St) i utworzony od formy stopnia

wyższego przymiotnik *starszawy* ‘podstarzały’: *taki staršavy byu tyn žeńc* (St); *staršavy to troxe staršy* (P); *suchawy* ‘prawie suchy’: *take iag ies nedosušone to ies suχave* (B); *suχave to pravije suχe* (P); *suχave prańe* (D); *puuսuuχe, iuz možna zebrać, bo suχave* (S); *iuš take suχave* (Chy); *šano byuo suχave na uoko-piskaχ* (St); *suχavo* (SL); *ślepawy* ‘trochę ślepy’: *ślepavy to troxe ślepy* (P); *żółtawy* ‘lekkko żółty’: *podbžuše mo take žuuťave* (D); *latajom take ptaški žuuťave* (S); *zuuťavy to troxe zuuťy* (P); *to ies take iag žuuťave* (B); *to ies niby žuuťave, ale troxe f seledynek fpada* (TW); *zuuťavy tyn p’ieršćanek muj, to taki nežbyd zuuťy* (L); *žuuťavo taka ta voda* (St); *žuuťavy* (Szym).

Obok derywatów z przyrostkiem *-awy* lub jego rozszerzonego wariantu *-kawy* pojawiają się niekiedy ich synonimy powstałe za pomocą innych sufiksów, przede wszystkim *-(k)owaty*, oraz w pojedynczych poświadczeniach: *-’asty* i *-’isty*, np. *czerwonawy* ‘nieco czerwony’: *troxe cervuny* (P); *cervunave še ius to žyto robi* (Szym); *latem beuo cervunave* [o słońcu] (D); *červonavy* (B); *cervunavy* (SL); *czerwonowaty* ‘nieco czerwony’: *cervunovate* nom.pl. (SL); *czerwonisty* ‘nieco czerwony’: *červoňasty* (Z, W); *czerwonisty* (W); *głupawy* ‘trochę głupi’: *troxe guupi* (P); *uun ěeroz mou take guupave pońežeńa; uun guupavy to byu troxe, ale ěe zařše* (Szym); *guupavy χuopok* (D); *guupavy* (SL); *głupowaty*: *iesce ěe guupi, tylko taki guupovaty* (S) i *głupkowaty*: *guupkovaty iezdeš taki* (B); *taki guupkovaty, fišovaty, mondrego podgryva, a guupo mu vyxoži* (TW); *na tygo guupkovatygo to še spuściž ěe možna* ‘nie można nic odpowiedzialnego powierzyć’ (Szym); *ěezupeuńe mundry, guupkovaty* (D); *guupkovaty, iag guupi še zaχovuię* (Z); *guupkovaty* (SL, P); *miękkawy* ‘nieco miękki’: *mintkavy to troxe mintki* (P); *kartofle iuz mintkave, ěeduugućko še dogotujom* (Szym); *žmoki take mińkave še robom* (St); *mintkavo ta gruška, ale fćoraĭ iaduam mińkćejšom* (L); *meńkavy* (B); *mińkave* (SL) i *miękkowaty*: *vinufki take meńkkovate* (S); *zielonkawy* ‘lekkko zielony’: *želonkave iuš to mišo* (Szym); *želonkavy to troxe želuny* (P); *ta trava ięz želonkava* (B); *želonkavy* (L, S) i *zielonkowaty* ‘lekkko zielony’: *ni šare, ni želonkovate skorupki* (D); *kore mo takom śliskom, želonkovatom* (S); *tabaka mo kolor taki želunkovaty* (Chy); *tu tako želunkovato voda, bo kožyńe uoľšove som; iędno škuo ięz želonkovate, inne boue, zależy ot pošku* (St); *želonkovaty* (L, Z).

Jedynym przykładem powstałym za pomocą innego niż *-awy* formantu jest przymiotnik *kwaskowy* ‘nieco kwaśny’: *křaskove mleko* (D, SL); *křaskova, mauo křašna* (S); *křaskove, to troxe křašne* (P, W); *zaľivaĭka ies křaskovo; šmetany mauam troxe křaskovy* (St) i jego sufiksalny synonim *kwaskowaty*: *křaskovate, ćerpke* (S); *mo křaskovaty smak* (D); *křaskovate to troxe křašne* (P).

W omawianych gwarach dość produktywnym sposobem kreacji omawianego typu semantycznego przymiotników gradacyjnych jest derywacja prefiksalna i prefiksально-sufiksalna. Należy zauważyć, że formacje te występują rzadziej w polskich dialektach w stosunku do derywatów przyrostkowych, a produktywność poszczególnych typów nie jest na całym polskim obszarze etniczno-językowym jednakowa. W przypadku derywacji prefiksalnej wskazuje się na jej względną żywotność na północy i południu Polski (Małopolska, Mazowsze dalsze, ziemia chełmińsko-dobrzyńska), typ prefiksально-sufiksalny istotne znaczenie ma zaś na obszarze Małopolski, Śląska i Wielkopolski [Trzeźniewska, 1996, s. 209]. Centralnopolskie położenie badanych gwar powoduje, że funkcjonują w nich różne pod względem doboru wykładników formalnych derywaty prefiksalne i prefiksально-sufiksalne, stanowiące synonimy formacji przyrostkowych.

Starsze dane potwierdzają występowanie na omawianym terenie rzadkich formacji utworzonych od bezsufiksalnych podstaw z przedrostkiem *po-*, np. *podługi* ‘podłużny, nieco długi’: *poduuği* (SL); *podziwny* ‘trochę dziwny’: *pożivne robaki iakeś, poživne ptoki* (Kr) i form z *pół-*, np. *półgłupi, półpusty, półsuchy, półślepy* (SL). Ten ostatni pojawił się w znacznie większej liczbie przykładów w najnowszych materiałach gromadzonych na początku XXI wieku, przede wszystkim we wsiach położonych na wschodzie badanego terenu, np. *półcienki* ‘trochę cienki’: *ni gruby, ni cienki, taki puućenki* (Z); *półchytry* ‘trochę chytry’: *puułytry, troxe xytry* (Z); *półgłuchy* ‘trochę głuchy’: *puuguuły, nedosusy* (S); *półgłupi* ‘trochę głupi’: *puug^aupi* (SL); *no puuguuپی iakiś* (Z); *półmiękki* ‘trochę miękki’: *puumenki, ne za menki* (Z); *półpusty* ‘nie całkiem pusty’: *kuos puupusty* (SL); *półrzadki* ‘trochę rzadki’: *puużatke, ani żatke, ani gęste* (Z); *półsiwy* ‘lekko siwy’: *puuśivy* (B); *półsłodki* ‘trochę słodki’: *puusuotki* (S); *puusuotke, troxe suotke* (Z); *półsuchy* ‘nie całkiem suchy’: *puusuxe, ius można zebraż bo suxave* (S); *półślepy* ‘nie całkiem ślepy’: *puuślepy* (SL); *cuovek puuślepy* (P); *puuślepy* (Z); *półżółty* ‘lekko żółty’: *iak suonecnik kf’it ij byu pouzuuty* (S). Formacje z *pół-* z powodzeniem konkurują z ich odpowiednikami powstałymi za pomocą przedrostka *przy-*, których jest zdecydowanie mniej, np. *przychytry* ‘trochę chytry’: *pśyłytry to troxe xytry* (P); *przygłuchy* ‘trochę głuchy’: *pśyguuły* (SL); *przygłupi* ‘trochę głupi’: *troxe byu pśyguupi na to* (Szym); *pśyguupi to troxe guupi* (P); *pśyguupi* (SL); *przybłady* ‘trochę błady’: *pśyblady to troxe blady* (P); *pśyblady* (SL). Ograniczenie dystrybucji formantu *przy-* w odniesieniu do omawianych przymiotników gradacyjnych może być konsekwencją dokonującego się w polszczyźnie od wieku XVII [Perzowa, 1969, s. 78], a znanego na całym polskim obszarze dialektalnym, przesuwania derywatów powstałych przy jego udziale do grupy nazw wskazujących na istnienie nadmiaru cechy (por. np. *przytwardy*,

przyczarny, przysłodki ‘za..., trochę za... twardy, czarny, słodki’). Jego miejsce z powodzeniem zajmuje bardziej wyraźny semantycznie prefiks *pół-*, używany również często w polszczyźnie ogólnej (zob. NKJP).

Wśród derywatów prefiksalnie-sufiksalnych w gwarach Polski centralnej, zwłaszcza na terenie gwar sieradzkich, dominuje typ omawianych przymiotników z prefiksem *po-* i sufiksem *-awy* lub rzadziej *-owaty* i *-owy*, tożsamych semantycznie z ich bezprefiksalnymi odpowiednikami, np. *pobiaławy* ‘nie całkiem biały’: *skury ñe zji, gżëz jakeš žyuki troxe pobauawy to jus ñe zji tego mïsa* (St); *to tako ies ta sífka pobouavo* [o gatunku gleby] (Kr); *pobauave* (SL); *pociemnawy* ‘trochę ciemny’: *žiña tuusto a počimnavo* (Kr); *poczarnawy* ‘trochę czarny, czarnaawy’: *šare þurka mo i počarnave; brutke máu počarnavom* (SL); *poczerwonawy* ‘lekkco czerwony’: *gouymbë sfojške pocervonave; pocervonave kropki* (SL) i *poczerwonowaty*: *þurka ma pocervonovate* (Kr); *porudawy* ‘lekkco rudy’: *na ty rytŕñe žiña as tako porudavo* (Kr); *posiwawy* ‘lekkco siwy’: *pošivave pl’iski* (SL); *šivy koñ ma šišk pošivavom* (Kr); *pozielonkowaty* ‘lekkco zielony’: *poželunkovato pl’istka* (SL); *uo’ves taki poželunkovaty iesce* (St); *pożółtawy* ‘lekkco żółty’: *pl’iska pozuutave mo þurka* (SL); *iasnopožuutavy tyn mud z l’ip* (St); *deres jest použuutavy i bauy* (Kr). Niekiedy wchodzą one w relacje synonimiczne z ich wariantami powstałymi za pomocą przedrostka *przy-*, np. *posłodkawy* ‘niecco słodki’: *cuž dodaða do tyx ogurkuf i majom taki posuotkavy posmak* (TW), *take posuotkave* (SL) i *przysłodkawy* ‘niecco słodki’: *placek pšysuotkavy iez z ñekturyx kartofl’i* (St); *pokwaskowy* ‘trochę kwaśny’: *bošc pokfaskowy* (St) i *przykwaskowy*: *pšykfaskove, ñe mgue* (SL); *pšykfaskove to ies take słabo kfašne* (Chy); *landryny pšykfaskove kupuie; šmetana muši byc pšykfaskovo do ogurkuf* (St); *pšykfaskovy* (P). Nieliczne inne przykłady z prefiksem *przy-* i sufiksem *-awy*: *przygłuchawy* ‘trochę głuchy’: *pšyguuxavy troxe ies* (Chy); *przygorzkawy* ‘trochę gorzki’: *pšygoškavy* (Che); *przyrzadkawy* ‘trochę rzadki’: *gurkom pšyžotkavy* [owies] (Szym), występują zarówno w gwarach sieradzkich, jak i łęczyckich, a ich niewielka liczba potwierdza ograniczenie ilościowe formacji z przedrostkiem *przy-* ze względu na ich polisemiczne znaczenie, wyrażające nadmiar cechy.

Przykład archaicznego typu strukturalnego [zob. Trzeźniewska, 1996, s. 209], w którym znaczenie cechy niepełnej wnoszą komponenty formantu nieciągłego *przy-* oraz *-szy* w *przybielszy* ‘trochę biały’: *pšybelšy* (SL), pochodzi z materiałów starszych. Również tylko one notują przykłady z prefiksem *ob-*, który razem z formantem przyrostkowym *-awy* w *obcienkawy* ‘trochę cienki’: *take duuęe uopćinjkave xoiocki to som stymple* (St) i staropolskim *-ni* [Karaś, 1959] w *obdłużni, obrzedni, obrzadni* ‘rzadkawy’ (Kr) i *obstarni* ‘podstarzały’: *uopstarñi*

iuš χuop, nemuody, mo po šeižžėšontce (Szym; Kr), tworzy odprzymiotnikowe derywaty modyfikacyjne.

Pochodzące z gwar Polski środkowej przymiotniki derywowane o znaczeniu cechy niepełnej układają się w ciągi synonimiczne, w których skład wchodzi derywaty sufiksalne oraz ich warianty powstałe przy udziale prefiksów. Liczba ekwiwalentnych formacji słowotwórczych jest różna zarówno po stronie derywatów sufiksalnych, jak i prefiksalnych i/lub prefiksально-sufiksalnych. Tworzą one dublety, np. *bladawy – przyblady, ciemnawy – pociemnawy, czarnawy – poczarnawy, rudawy – porudawy, gorzkawy – przygorzkawy, pustawy – półpusty, ślepowy – półślepy, suchawy – półsuchy* oraz dłuższe szeregi, w których przeważają struktury prefigowane, np. *białawy – pobiaławy, przybielszy; chytrawy – półchytry, przychytry; cienkawy – półcienki, obcienkawy; długawy – podługi, obdłużni; głuchawy – półgłuchy, przygłuchy, przygłuchawy; kwaskowy – pokwaskowy, przykwaskowy; rzadkawy – półrzadki, przyrzadkawy, obrzadni; siwawy – półsiwy, posiwawy; słodkawy – półsłodki, posłodkawy, przysłodkawy; żółtawy – półżółty, pożółtawy*, lub sufiksalne, np. *czerwonawy, czerwinkawy, czerwinkowaty, czerwinkisty – poczerwinkawy, poczerwinkowaty; głupawy, głupowaty, głupkowaty – półgłupi, przygłupi; miękawy, miękowaty – półmięki; zielonkawy, zielonkowaty – pozielonkowaty*.

W większości zlokalizowane przykłady¹¹ omawianej kategorii semantycznej przymiotników pozwalają na obserwację ich wariantywności geograficznej, głównie o wymiarze regionalnym, z uwagi na ograniczony do obszaru województwa łódzkiego teren badań. Trudno jednak wskazać zwarte zasięgi występowania poszczególnych typów słowotwórczych. Można raczej mówić o przewadze jednych formacji nad drugimi, jak np. w przypadku derywatów z formantem przedrostkowym *po-*, które dominują w południowo-zachodniej części omawianego terenu (Sieradzkie) [zob. Krupska, 1986, s. 100] lub z prefiksem *pół-*, notowanym przede wszystkim na wschodzie województwa łódzkiego. Zgromadzony materiał pozwala także wskazać przykłady wariacji przymiotników o wąskim wewnątrzgwarowym i idiolektalnym zasięgu. Zróznicowanie formalne formacji wchodzących w skład par synonimicznych ma przede wszystkim charakter uzualny (wariant gwarowy – ogólnopolski), krzyżujący się z wariantywnością motywowaną chronologicznie (wariant stary – nowy), np. *białawy – przybielszy* (Libiszów, pow. opoczyński; SL), *rzadkawy – przyrzadkawy* (Domaniewek, pow. poddębicki; Szym), *chytrawy – półchytry* (Zalew, pow. pabianicki; Z), *cienkawy – obcienkawy* (Widawka, pow. radomszczański; St). Niektóre z zanotowanych

¹¹ Brak dokładnej lokalizacji przykładów zamieszczonych w pracy Anny Krupskiej-Perek [1986].

dubletów, np. *głuchawy* – *przygłuchy* (Libiszów, pow. opoczyński; SL), *głupawy* – *przygłupi* (Domaniewek, pow. poddębicki; Szym), *suchawy* – *pólsuchy* (Słupia, pow. skierniewicki; S), *ślepawy* – *pólslepy* (Popów, pow. łowicki; P), potwierdzają stan „nadmiaru leksykalnego” w zakresie omawianych przymiotników, występujący w polszczyźnie ogólnej (zob. NKJP).

Przedstawione zjawisko słotwórczej synonimii przymiotników o znaczeniu cechy niepełnej na podstawie przykładów pochodzących z obszaru Polski centralnej uzmysławia rozmiar występującej w polskich gwarach redundancji tego typu formacji. Analiza materiału pochodzącego z dość rozległej cezury czasowej dowodzi dominacji w omawianych gwarach derywatów sufiksalnych z przyrostkiem *-awy*, co jest zgodne z tendencją ogólnopolską. Wchodzą one w relacje synonimiczne z mniej żywotnymi i bardziej zróżnicowanymi pod względem formalnym formacjami prefigowanymi. Ich współwystępowanie w ludowych odmianach polszczyzny wiąże się z procesem rywalizacji różnych pod względem genezy i produktywności środków językowych – gwarowych i ogólnopolskich, historycznych i aktualnie żywych – prowadzącym z jednej strony do powolnej eliminacji niektórych z formantów lub tylko technik derywacyjnych, z drugiej zaś do stabilizacji we współczesnych systemach gwarowych tych wykładników, które są zgodne z regionalnym i ogólnym zwyczajem językowym.

Omówiony problem jest jedynie drobnym przykładem występującej w gwarach polskich redundancji przymiotnikowych formacji słotwórczych utworzonych od tych samych podstaw za pomocą różnych formantów. Nasza dotychczasowa wiedza na ten temat ma raczej wybiórczy charakter, ograniczony do kilku typów słotwórczych wchodzących w relacje synonimiczne zarówno w skali ogólnopolskiej, jak i regionalnej [zob. Jaros, 2016]. Dalsze szczegółowe badania rywalizujących ze sobą, różnych pod względem środków formalnych derywatów przymiotnikowych pozwolą odkryć występujące w gwarach ludowe tendencje słotwórcze w zakresie tworzenia przymiotników, odróżniające je od polszczyzny ogólnej.

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

- AGM – HORODYSKA-GADKOWSKA Halina, KOWALSKA Anna, STRZYŻEWSKA-ZAREMBA Anna, 1971–1992, Atlas gwar mazowieckich, t. 1–10, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- AJK – STIEBER Zdzisław, POPOWSKA-TABORSKA Hanna, red., 1964–1978, Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich,

- t. 1–15, Komitet Słowianoznawstwa PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- GWJP – GRZEGORCZYKOWA Renata, LASKOWSKI Roman, WRÓBEL Henryk, red., 1998, Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Indeks SGP – Indeks alfabetyczny wyrazów z kartoteki „Słownika gwar polskich”, 1999, t. 1–2, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków.
- Kr – KRUPSKA-PEREK Anna, 1988, Ludowe cechy słowotwórstwa przymiotników w gwarach centralnej Polski, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, XXXIV, s. 97–103.
- MAGP – Mały atlas gwar polskich, 1957–1970, t. 1–13, red. K. Nitsch (t. I–II), M. Karaś (t. III–XIII), Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław.
- NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego, www.nkjp.uni.lodz.pl (dostęp: 21.02.2016).
- PSWP – ZGÓŁKOWA Halina, red., 1994–2005, Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny, t. 1–50, Wydawnictwo „Kurpisz”, Poznań.
- SGOWiM – STAMIROWSKA Zofia i in., red., 1987–2014, Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur, t. 1–6, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- SGP – KARAŚ Mieczysław, red., 1979–2014, Słownik gwar polskich, t. 1–9, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław.
- SGŚ – WYDERKA Bogusław, red., 2000–2014, Słownik gwar śląskich, t. 1–14, Państwowy Instytut Wydawniczy, Instytut Śląski, Opole.
- SL – DEJNA Karol, 1974–1985, Słownictwo ludowe z terenu województw kieleckiego i łódzkiego, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, (A–B), XX, s. 189–277; (C–D), XXI, s. 135–290; idem, Słownictwo ludowe z terenu byłych województw kieleckiego i łódzkiego, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, (E–J), XXII, s. 135–268; (K), XXIII, s. 147–290; (L–M), XXIV, s. 149–274; (N–Ó), XXV, s. 123–276; (Pa–Por), XXVI, s. 117–257; (Pos–R), XXVII, s. 129–281; (SA–Sy), XXVIII, s. 119–261; (Sz–U) XXIX, s. 83–233; (W), XXX, s. 91–213; (Z–Ż), XXXI, s. 143–265.
- St – STASZEWSKA Zdzisława, 1982, Przymiotniki stopnia natężenia w gwarze okolic Radomska, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, XXVII, s. 71–97.

- Szym – SZYMCZAK Mieczysław, 1962–1973, Słownik gwary Domaniówka w powiecie łączyckim, cz. 1–8, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław.
- UJSP – DUBISZ Stanisław, red., 2003, Uniwersalny słownik języka polskiego, t. 1–4, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

BIBLIOGRAFIA

- BURSKA-RATAJCZYK Beata, 2001, Wariantywność gwarowych formacji słowotwórczych – współczesność wobec tradycji, w: K. Wojtczuk, red., *Leksyka a gramatyka w tekście językowym*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce, s. 205–222.
- CHLUDZIŃSKA-ŚWIĄTECKA Jadwiga, 1956, Przymiotniki w gwarach Warmii i Mazur (Uwagi słowotwórczo-semantyczne), „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 21–27.
- CYRAN Władysław, 1977, Tendencje słowotwórcze w gwarach polskich, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- GÓRNOWICZ Hubert, 1973, Dialekt malborski, t. II, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Gdańsk.
- GROCHOWSKA Alina, 1975, Przymiotniki z sufiksem *-awy* we współczesnym języku polskim, „Język Polski”, 57, z. 5, s. 333–342.
- GRZEGORCZYKOWA Renata, 1984, *Zarys słowotwórstwa polskiego: słowotwórstwo opisowe*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- JADACKA Hanna, 1978, O interpretacji derywatów odprzymiotnikowych z sufiksem *-awy*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 146–159.
- JADACKA Hanna, 1986, Synonimia słowotwórcza – perspektywy badawcze, „Poradnik Językowy”, z. 6, s. 404–412.
- JANOWSKA Aleksandra, 2003, O tautologicznych derywatach czasownikowych w staropolszczyźnie, w: K. Kleszczowa, J. Sobczykowa, red., *Śląskie studia lingwistyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 151–156.
- JANOWSKA Aleksandra, 2007, *Polisemia staropolskich czasowników. Źródła, swoistość, konsekwencje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- JANUS Elżbieta, 1981, Wykładniki intensywności cechy (na materiale polskim i rosyjskim), Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław.
- JAROS Irena, 2002, Zagadnienie wariantywności słowotwórczej na przykładzie nazw środków czynności, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, XLVII, s. 51–70.

- JAROS Irena, 2009, *Nazwy środków czynności w gwarach łączycko-sieradzkich. Studium słowotwórczo-leksykalne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- JAROS Irena, 2015, *Głos w dyskusji nt. miejsca słowotwórstwa w systemie języka na podstawie faktów gwarowych*, w: E. Wierzbicka-Piotrowska, red., *Dialog pokoleń*, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 179–186.
- JAROS Irena, 2016, *Przymiotnikowe synonimy w gwarach polskich (zarys problemu)*, w: J. Klimek-Grądzka, M. Nowak, red., *Dawne z nowym łącząc...* In memoriam Mariani Kucala, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin, s. 23–37.
- KĄŚ Józef, 2011, *Słownik gwary orawskiej*, t. 1–2, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- KĄŚ Józef, 2015, *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej*, t. 1–2, Bukowińskie Centrum Kultury „Dom Ludowy”, Bukowina Tatrzańska.
- KLESZCZOWA Krystyna, 1985, *Złożenia (?) imienne z pół-*, w: H. Wróbel, red., *Z problemów współczesnej polszczyzny*, „Prace Naukowe UŚ w Katowicach, Prace Językoznawcze”, 10, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 74–85.
- KLESZCZOWA Krystyna, 1998, *Staropolskie kategorie słowotwórcze i ich perspektywiczna ewolucja. Rzeczowniki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- KLESZCZOWA Krystyna, 2003, *Staropolskie derywaty przymiotnikowe i ich perspektywiczna ewolucja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- KURKOWSKA Halina, 1954, *Budowa słowotwórcza przymiotników polskich*, Zakład im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław.
- MACIEJEWSKI Jerzy, 1969, *Słownik chełmińsko-dobrzyński*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Toruń.
- MALEC Tadeusz, 1976, *Budowa słowotwórcza rzeczowników i przymiotników w gwarze wsi Rachanie pod Tomaszowem Lubelskim*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław.
- MARCINIAK-FIRADZA Renata, 2013, *Nazwy osobowych wykonawców czynności w gwarach małopolsko-mazowieckiego pogranicza językowego. Cz. I. Studium słowotwórczo-leksykalne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- MARYNIAKOWA Irena, 2011, *Słownik dawnej mowy mieszkańców Ciechanowca i okolicznych wsi na Podlasiu*, Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe, Łomża.
- OSOWSKI Błażej, 2009, *Przymiotniki z elementem -w- w części sufiksальной w „Tekstach gwarowych ze środkowej Wielkopolski” Zenona Sobierajskiego*,

- w: M. Skarżyński, A. Czelakowska, red., *Język z różnych stron widziany*, Biblioteka LingVariów, t. 3. Księgarnia Akademicka, Kraków.
- OSOWSKI Błażej, 2012, *Morfologiczne i leksykalne wykładniki gradacji cechy wyrażonej przymiotnikiem w językach mieszkańców dwóch miejscowości w Wielkopolsce*, „Poradnik Językowy”, z. 8, s. 76–78.
- PASTUCHOWA Magdalena, 2007, *Dlaczego słowotwórstwo leksykalistyczne? Ogląd faktów diachronicznych*, „LingVaria”, nr 2, s. 121–129.
- PEPEŁOWSKI Franciszek, 1974, *Odczasownikowe nazwy wykonawców czynności w XVI w.*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- PERZOWA Henryka, 1969, *Stopniowanie przymiotników polskich z przedrostkiem przy-*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław.
- SATKIEWICZ Halina, 1987, *Zagadnienia poprawności słowotwórczo-semantycznej*, w: D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności leksykalnej (słownictwo rodzime)*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 229–439.
- SIEROCIUK Jerzy, 1991, *W sprawie wariantywności słowotwórczej w gwarach*, w: S. Gajda, red., *Wariancja w języku*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Opole, s. 175–178.
- SIEROCIUK Jerzy, 2004, *Niektóre aspekty wariantywności słowotwórstwa gwarowego*, w: M. Imrichová, red., *Slovenčina na začiatku 21. storočia. Na počesť profesora Ivora Ripku*, Prešovská univerzita v Prešove. Fakulta humanitárnych a prírodných vied, Prešov, s. 24–29.
- SIEROCIUK Jerzy, 2006, *Specyfika wariantywności słowotwórczej w gwarach*, w: idem, red., *Gwary dziś. 3. Wewnętrzne zróżnicowanie języka wsi*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań, s. 209–214.
- SKUBALANKA Teresa, KSIĄZEK-BRYŁOWA Władysława, 1992, *Wariantywność polskiej fleksji*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- STEFFEN Wiktor, 1984, *Słownik warmiński*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław.
- SYCHTA Bernard 1985, *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej*, t. 1–3, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław.
- SYCHTA Bernard, 1967–1976, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1–7, Komitet Językoznawstwa PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- SZCZAUS Agnieszka, 2005, *Rzeczownikowe synonimy słowotwórcze w polszczyźnie XVI wieku*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.

- TRZEŚNIEWSKA Lidia, 1975, Przymiotniki odprzymiotnikowe w polskich dialektach, w: M. Karaś, red., Słownictwo gwarowe a kultura. Księga referatów, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 139–159.
- TRZEŚNIEWSKA Lidia, 1996, Przymiotniki odprzymiotnikowe o znaczeniu niepełnej cechy w dialektach zachodniosłowiańskich, w: B. Dunaj, J. Reichan, red., Studia Dialektologiczne 1, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków, s. 207–220.
- WITKOWSKA-GUTKOWSKA Maria, 1999, Staropolskie prefiksalne dublety czasownikowe i ich współczesne odpowiedniki, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- ZARĘBSKI Rafał, 2015, Synonimia słowotwórcza w świetle derywacji z udziałem sufiksów obcych (perspektywa historyczno-językowa), „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, LXXI, s. 127–140.

Irena Jaros

PRZYMIOTNIKOWE DERYWATY O ZNACZENIU NIEPEŁNEJ CECHY
I ICH PREFIGOWANE SYNONIMY W GWARACH POLSKI CENTRALNEJ

Streszczenie

Artykuł prezentuje zjawisko synonimii słowotwórczej odprzymiotnikowych formacji o znaczeniu niepełnej cechy, występujące w gwarach Polski centralnej. Na tle innogwarowym i ogólnopolskim omówione zostały typy derywatów sufiksalnych wchodzących w relacje równo- i bliskoznaczności z ich odpowiednikami utworzonymi od tej samej podstawy za pomocą prefiksów oraz w wyniku derywacji prefiksально-sufiksальной, np. *bladawy* – *przyblady*, *rudawy* – *porudawy*, *rzadkawy* – *pórzadki*, *przyczadkawy*, *obrzadni*; *głupawy*, *głupowaty*, *głupkowaty* – *póglupi*, *przyglupi* itp. W analizie uwzględniono aspekt geograficzny wariacji, wskazując na jej regionalny i lokalny zasięg.

ADJECTIVAL DERIVATIVES WITH THE MEANING
OF INCOMPLETE FEATURE AND THEIR PREFIXED SYNONYMS
IN CENTRAL POLAND DIALECTS

Summary

The article presents the phenomenon of derivational synonymy of forms formed from adjectives with the meaning of incomplete feature which appear in central Poland dialects. Types of suffixal derivatives establishing relations of synonymity and closeness of meaning with their equivalents formed from the same root with the use of prefixes as well as by means of prefix-suffixal derivation are discussed within the context of other dialects and standard Polish, e.g. *bladawy* – *przyblady*, *rudawy* – *porudawy*, *rzadkawy* – *pórzadki*, *przyczadkawy*, *obrzadni*; *głupawy*, *głupowaty*, *głupkowaty* – *póglupi*, *przyglupi* etc. The analysis takes into account the geographical aspect of the variance indicating its regional and local scope.